

Na Malostranském náměstí

DOBROSLAV LÍBAL — JAROSLAV VAJDIŠ

Proměny historických architektur jsou vlastně paralelou lidských osudů. Původní dílo se stalo základem pro růst svých nástupců, kteří zčásti i převzali jeho charakter a vlastnosti. Tak to postupovalo po staletí od samých počátků až po dnešní dobu.

Analýza stavebního vývoje určité historické architektury je vlastně stopování jejího rodokmenu. Do nedávné doby byl při studiu a hodnocení rozhodující její nynější vzhled, ráz průčelí, případně další typické a nápadné rysy. Teprve systematický průzkum a výzkum historických pražských čtvrtí prováděný ve Státním ústavě pro rekonstrukci památkových měst a objektů umožnil nahlédnout hlouběji a podrobněji do temných osudů jednotlivých budov. Jejich rodokmen je objasněn zpravidla alespoň v hlavních rysech.

Práce realizovaná již řadu let podle jednotné průběžně zpřesňované metody umožnila vlastně u každého objektu řadu nových dosud neodhalených poznatků, které podávají pak v syntéze i obraz dramatických transformací bloků, celých souborů a městských čtvrtí.

Vhodnou ukázkou pracovních výsledků je stavebněhistorický průzkum jednoho z bloků centrální oblasti Malé Strany, která díky Cyrilu Merhoutovi byla dosud relativně nejlépe známou pražskou čtvrtí. Dosavadní bádání se ovšem pohybovala takřka výhradně ve sféře psaných historických pramenů. Chyběla však převážně jejich aplikace na hmotnou skutečnost architektonických objektů.

Skupina domů na Malostranském náměstí naproti kostelu sv. Mikuláše, v bloku ohraničeném na východě Karmelitskou ulicí a na jihu Tržištěm, prozrazuje již rozmanitost svého exteriéru bohatý architektonický vývoj. Vzhled některých budov určila renesance, jiných barok a klasicismus. Stavební realita je však ještě daleko složitější a rozmanitější. Přitom čerpáme poznatky zatím pouze z možností povrchového průzkumu bez odstraňování nánosu pozdějších omítek a sond ve zdivu.

Po západní straně sahal blok původně až k prostranství na místě pozdějšího Hartigovského paláce čp. 259/III. Má nejmenší rozlohu ze všech bloků obklopujících Malostranské náměstí. Podmínila to situace mezi jižní stranou rynku a lehce k severozápadu mířící trasou hlavní hradby. Tento původní stav je dnes ovšem zcela nezřetelný, neboť po rozšíření Malé Strany a výstavbě Hladové zdi v letech 1360—1362 se jednotlivé domovní parcely postupně rozšířily do prostoru někdejšího parkánu. Vytvořila se nová stavební čára v ulici Tržiště, do níž se jednotlivé objekty obracely svým hospodářským zázemím. Probíhal jí Malostranský příkop, kterým protékal patrně potok, směřující k východu do Vltavy. Tímto úvalem procházela zřejmě i cesta od přechodu řeky směrem ke vsi Obora a dále ke Strahovu. Jihozápadní strana bloku byla tudíž podmíněna starším přírodním útvarem, ostatní strany vytvořila teprve lokace Malé Strany v roce 1257.

Přemyslovské opevnění Malé Strany bylo zřejmě likvidováno ještě ve středověku, zbývají z něho dnes skutečně nepatrné fragmenty. Kratičký úsek hlavní hradby se zachoval v suterénu západního dvorního křídla domu čp. 264. Mezi domy č. 267 a 301 stojí dosud části západní zdi Újezdské brány, nad přízemkem šikmo zeslabené. Podle rekonstrukce trasy takřka zcela zmizelé hlavní hradby lze s největší pravděpodobností soudit, že Újezdská brána byla situována při vnějším líci hradební zdi, vysazena do parkánu. Teprve průzkumem byla v západním dvorním křídle domu čp. 260 zjištěna do parkánu vystupující obdélná hranolová bašta se zachovanou původní kamennou valenou klenbou.

Dnes stojí v analyzované skupině domů 8 objektů (mimo čp. 301 a 516); souhlasí to s Tomkovým místopisem, jehož nejstarší údaje (Základy starého místopisu pražského III, 7—9) sahají v této části Malé Strany nazpět nejdále až do poslední čtvrtiny 14. věku. Zdálo by se tedy, že nynější parcelní rozvrh odpovídá v zásadě původní Malostranské parcelaci z třetí čtvrti 13. století, tedy z doby nejméně o sto let starší než jsou místopisné údaje Tomkovy. Tento předpoklad byl však vyvrácen výsledky průzkumu. Již při rozboru velikosti parcel bylo nápadné, že blok obsahuje tři úzké parcely s domy čp. 261, 264 a 267 a zřetelné zdvojené parcely u č. 262, 265 a 266. Průzkum sklepů zmíněných tří domů prokázal zcela bezpečně, že každému z nich předcházely dva gotické objekty na úzkých parcelách, odpovídajících svou šířkou domům čp. 261 a dalším. Toliko dvojice gotických sklepů pod přední budovou č. 263 nenasvědčuje dodatečnému spojení ze dvou úzkých domů. Spojení šesti úzkých parcel v nynější tři se muselo ovšem uskutečnit někdy ve 14. století, patrně po zcela nám neznámém požáru, který asi zničil starší dřevěnou či hrázďenou zástavbu, z níž zbyly toliko sklepy s kamennými valenými klenbami.

V rozsahu nynějších č. 261—267 nestálo tedy sedm, ale nejpíše 10 domů.

Situace předních sklepů naznačuje, že jižní strana této části Malostranského náměstí neprobíhala zcela pravidelně, neboť velký sklep pod východní částí domu č. 262 zasahuje dosti značně pod podloubí.

Poněkud z jiného světa jsou sklepy pod severním křídlem domu č. 260 na rozdíl ode všech ostatních orientovány podélně s ulicí.

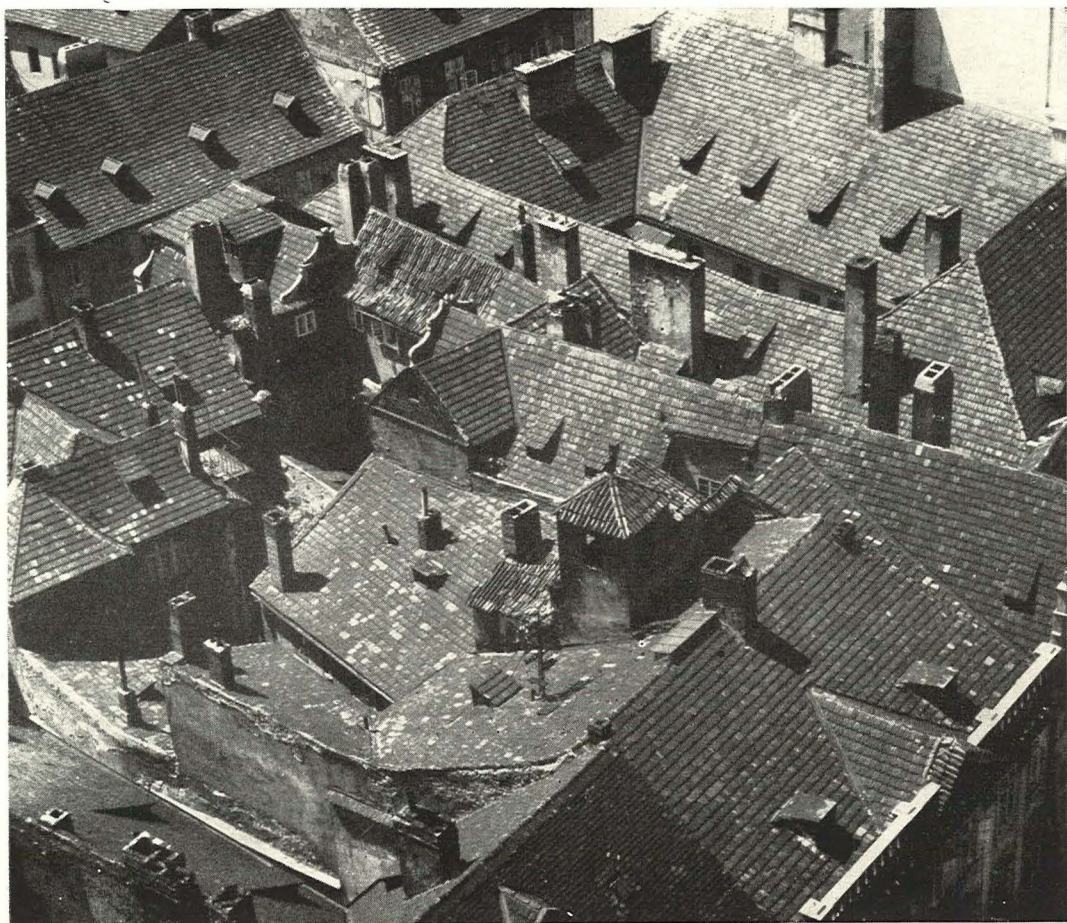
Nápadná je měřením zjištěná mezera mezi suterénními prostory domů č. 264 a 265, která asi nasvědčuje původní soutce, jež vedla blokem směrem k hradbám.

Předhusitská domovní výstavba byla z architektonického hlediska bezvýznamná. Výjimku tvořil s velkou pravděpodobností nárožní dům č. 267, jehož masívní zdi i vysoká trhová hodnota nadhazují možnost předhusitského původu. Domněnku podporuje i exponovaná nárožní situace domu přímo v sousedství někdejší Újezdské brány.

Velká zkáza přikvačila na Malou Stranu při požáru r. 1420. Analýza údajů pramenů dosvědčuje však pouze zničení domů v západní polovině bloku. Počínajíc objektem čp. 264 až na roh, domy buď vůbec nevyhořely nebo byly ohněm dotčeny toliko mírně, což umožnilo jejich rychlou obnovu. V údajích shromážděných Tomkem chybí u těchto čísel sebemenší zmínka o městišti, ale průběžně figuruje označení „dům“ s určitou hodnotou.

Obnova zničených domů byla dokončena až po polovině 15. století.

Nové objekty byly zprvu architektonicky velmi nenáročné. V dalších desetiletích mů-

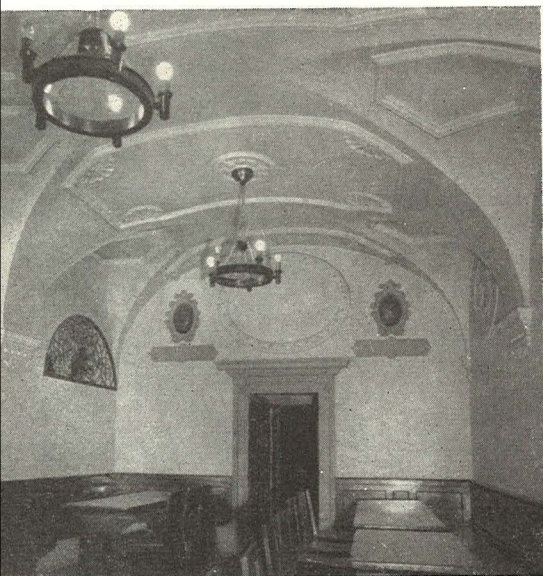

Střechy bloku mezi Malostranským náměstím, Karmelitskou ulicí a Tržištěm (Snímek J. Vajdiš)

žeme však pozorovat vytrvalý vzestup cen domů, někdy značně prudký, který naznačuje, že byly průběžně zlepšovány. Poslední etapa gotické přestavby bloku byla ukončena v první polovině 16. věku. Patrně již tehdy vyrostla některá dvorní křídla, jež narušila původní malostranskou hlavní hradbu a pronikla do někdejšího parkánu. Současně se zahustila i hospodářská stavení při Tržišti.

Pronikavá renesanční přestavba způsobila, že z gotické podoby bloku kromě sklepů a částí zdíva (nad úrovní terénu) zbylo jen velmi málo. Nejzajímavější je nepochybně masivní západní dvorní křídlo v domě č. 262.

Původní gotické domy neměly patrně podloubí. Sklepy dosahují toliko k čáře určené jeho vnitřní stranou, v jednom případě (č. 262) zasahují zčásti pod ně. V pramenech se

Siň v přízemí severního křídla domu čp. 266/III

Portál domu čp. 261/III v podloubí severního křídla

*Renesanční krov věšadlové soustavy
v severním křídle čp. 261/III
(Snímky J. Vajdiš)*

připomíná loubí prvně v r. 1547 u domu č. 263. Stavebněhistorický průzkum několika dalších bloků při Malostranském náměstí prokázal však existenci gotického podloubí. Ve skupině studovaných domů není v loubí ani stopy po gotickém stavu. Předpokládáme proto, že konstrukce nynějšího podloubí jsou většinou renesanční, zčásti dokonce barokní.

Zajímavá je zmínka v zápisu z r. 1592, jež se vztahuje k domu č. 260 (AMP sign. 2215 fol. D 4 p. v.). Tehdy bylo dovoleno vlastníku č. 261/III Václavu Trostovi z Tyffenthalu otevřít okna v západní předstupující straně domu nad podloubím s tou podmínkou, že se zase zazdí v případě, že majiteli sousedního č. 260 „bude také loubí stavěti dopuštěno“. Dům ovšem bez podloubí zůstal podnes. Ze zápisu lze usuzovat, že loubí byla k jádrům domů připojována postupně.

Požár Malé Strany v r. 1503, a zejména r. 1541 se studovanému bloku vyhnul. Velký oheň z r. 1541 vyvolal však intenzivní architektonickou činnost, která proměnila Menší Město pražské v obrovské staveniště. Je přirozené, že stavební akce se neomezila jen na ohněm porušené části města, ale rozvíjela se i v malostranských blocích přímo nepostížených. Podmínilo to postupnou renesanční přestavbu většiny objektů bloku.

Rozsah renesanční proměny má málo obdob v jiných pražských domovních blocích. Nepochybně ji živila možnost rozšíření množství obytných a užitkových prostorů ve dvorních křídlech, zvláště pak v rámci nové výstavby po severní straně impozantního prostoru Tržiště, na místě bývalého hradebního příkopu.

Renesanční přestavba domu čp. 260, užívaného v té době jako špitál, se projevila novým východním křídlem a rozšířením objektu až k uliční čáře na Tržišti. Obě křídla mají jednotraktovou dispozici.

Východní soused, dům čp. 261 náleží dosud ke skvostům renesanční občanské architektury. Z gotické budovy zbyly toliko sklepy, které jen z menší části ovlivnily architektonické uspořádání nad úrovní terénu. Dispozice je vcelku jednoduchá. Bosovaným portálem, kupodivu poněkud překrytým křížovou klenbou podloubí, s původními renesančními dveřmi, se vstoupí do dlouhé křížově zaklenuté chodby po pravé straně parcely vedoucí až na dvůr. Do podloubí i do dvora je obrácena valeně klenutá komora. Skoro uprostřed rozvrhu stoupá dvojramenné renesanční schodiště s křížově zaklenutými podestami.

Prostorová skladba přízemí se v hlavních rysech opakuje i v obou patrech. Pozoruhodná přední budova vrcholící nad podloubím pozdně renesančními štíty (dat. 1608), vyrostla postupně. Mistr Bartoloměj Havlík z Varvažova, který vlastnil dům od r. 1587, přikročil zřejmě neprodleně k výstavbě jeho přední části, toliko jednoposchodové, jež byla patrně dokončena již r. 1588. Její zvýšení o druhé poschodí se štíty se uskutečnilo až r. 1608, kdy držel dům Václav Trost z Tyffenthalu. Trost, který ho koupil od Havlíka v r. 1592 se zprvu soustředil na zadní budovu do Tržiště; podmínilo to dvě sousedské dohody s majiteli č. 260 a letech 1594 a 1606 (AMP sign. 2173 fol. A 25 p. v., B 8, 16, 25, C 22, sign. 2215 fol. D 4, E 4, M 15, sign. 2216 fol. F 17 p. v.).

Zadní stavení domu č. 261 je rovněž dvojposchodové s renesančními štíty jak do dvora, tak do Tržiště; zachoval se i renesanční krov hlavní budovy zajímavé vřadlové soustavy. Horní partie jižního štítu byla odstraněna v období klasicismu.

Náročnost renesančního domu zvýrazňují dvě řady výklenků, jež členily východní stranu dvora a účinně architektonizovaly jeho prostor.

Dostí významné dílo vzniklo v renesančním období v domě čp. 265 postupnou přestavbou, která podstatně zhodnotila jeho cenu, zvýšenou v letech 1547 až 1595 na čtyřnásobek. Hlavní budova se znovu přestavovala v r. 1614. Zápis o nové zdi zbudované tehdy mezi č. 264 a 265 lze nejpravděpodobněji vysvětlit skutečností, že teprve tehdy byla zrušena ulička či soutka existující mezi oběma domy. Určuje to i vznik klenby velké přízemní síně, jež původně prostupovala celou hloubkou dispozice hlavní budovy. Radikální klasicistní úprava domu provedená Ignácem Palliardim zastřela ovšem a místy dokonce zlikvidovala výsledky renesančního stavebního úsilí. Lze je sledovat v přízemních prostorech východního křídla. Zadní stavení při Tržišti bylo v r. 1606 patrně zvýšeno na tříposchodové (AMP sign. 2214 fol. D 30 p. v., sign. 2215 fol. D 25, E 10, M 24).

Obdobně jako dům č. 265 vyrostl sousední monumentální renesanční objekt č. 266 z významné gotické budovy složitého vývoje, která byla neustále zlepšována i v průběhu 16. století. V letech 1585—1606 stoupla trhová cena domu z 1600 kop míš. na 5500 kop míš. a do roku 1615 až na 7000 kop míš. (AMP sign. 2214, fol. H 26, 2215 fol. M 21 p. v., R 19).

Renesanční hlavní budova do náměstí byla dvojposchodová s dvojicí štítů. Její velkolepost představují dosud přízemní prostory zaklenuté valenými klenbami s výsečemi. I v pražských poměrech se výjimečným způsobem uplatňuje široká síň vlevo dispozice, probíhající celou hloubkou přední části domu, zřejmě nejrozlehlejší v našem hlavním městě. Prostorově byla zčásti znehodnocena předělením a otevřením klenby do věžovitého klasicistního útvaru. Obdobná síň se zachovala i v 1. poschodí. Úroveň uměleckého vybavení domu prokazují štukové dekorace části klenby síně a zejména přilehlého přízemního prostoru při podloubí.

Neméně poutavá se jeví i renesanční výstavba budovy do Tržiště v rozsahu tří podlaží, vybavená uprostřed zadního traktu šnekovým schodištěm při prostranné síni s původní klenbou ve všech patrech. Působivý je zejména prostor síně v 1. a 2. poschodí. Renesanční průčelí do Tržiště vrcholilo ještě na Huberově panorámatu z r. 1769 atikou s obloučkovými štíty.

Renesance se výrazněji dotkla i nárožního domu č. 267, který byl tehdy nově zaklenut v přízemí a zvýšen o druhé poschodí. Východní průčelí doplnil v rozsahu obou pater tříosý arkýř na krakorcích, odstraněný až v 19. století.

Renesanční období neznamená však jen toliko kvalitativní architektonické zhodnocení bloku, ale i mnohonásobné zahuštění jeho zástavby. Po celé délce, s výjimkou nejzápadnějšího domu čp. 260, bylo provedeno klenuté podloubí a přední budovy zvýšeny z velké části na dvouposchodové. Krom toho však teprve za renesance se ustálila zástavba po jižní straně bloku na Tržišti, kde na místě někdejších hospodářských stavení vznikly až tříposchodové, z větší části obytné, architektonicky hodnotné budovy. Obraz Tržiště se tak radikálně proměnil a dostal charakter, který je mu zachován do dneška. Období renesance mělo ovšem i své stinné stránky, totiž zahuštění zástavby dvorů, která vytvořila základ k dnešní velmi svízelné a těžko řešitelné vnitroblokové situaci.

Renesanční stav bloku dokumentuje názorně rytina vpádu Pasovských v r. 1611, která prokazuje, že tehdy větší část domů byla již dvouposchodová, náročně vybudova-

ná. Právě na rytině se od ostatních velmi dobře odlišují oba nižší a na první pohled méně vzhledné domy č. 262 a 263.

Převažující renesanční architektonická proměna bloku sama o sobě do značné míry vylučovala intenzivnější zásahy barokní, které se rozvinuly pouze tam, kde se renesance plně neuplatnila.

Je to především nejzápadnější objekt bloku, dům č. 260 význačně přestavěný Petrem Maggi v r. 1686 (Merhout, O Malé Straně, 73). Dům dostal v podstatě dnešní hmotový rozsah. S výjimkou sklepů, tří křídel přízemku (vyjma západního) a 1. patra východního křídla je celá dispozice čtyřkřídlého, dvojposchodového domu barokní. Všechny raně barokní úpravy nelze však přičíst na vrub činnosti Petra Maggiho, předcházela jí zřejmě starší akce někdy v sedmdesátých letech 17. věku. Zevně bylo baroko skoro zcela potlačeno klasicismem, zbývá vlastně toliko monumentální jižní portál obrácený na Tržiště.

Dům č. 262 koupil r. 1646 stavitel Santin Bossi za 3300 zl. rýn. a záhy přikročil k jeho přestavbě, zmiňované výslovně k roku 1650. V r. 1673 hodnotil ho sám na 10000 zl. (AMP sign. 2217 fol. C 46 p. v., sign. 159 fol. 102, 2177 fol. F 27). Cena domu se tedy ve srovnání s rokem 1646 více jak ztrojnásobila. Kromě gotických sklepů a části zdíva přízemí hlavní budovy, přízemku i mezipatra západního dvorního křídla a nepříliš rozsáhlých fragmentů zadního stavení, pochází celá výstavba dvojposchodového domu ze Santinova období. Santin Bossi provedl i nové pilíře a klenby podloubí. Zajímavé jsou i pilířové schodiště a lodžie v 1. poschodí západního křídla. Bossi přestavěl podstatně i sousední dům, nynější č. 263 (AMP sign. 2278 fol. E 2, 7 p. v.), ovšem s výjimkou klenb podloubí nezanechala barokizace na budově žádných podstatnějších stop. Podnikavost Santina Bossiho se soustředila i na dům č. 264, který koupil v r. 1664 za pouhých 800 zl. a v r. 1673 ohodnotil částkou 4500 zl. (AMP sign. 2278 fol. A 18, sign. 2177 fol. F 27). Barokizace byla dosti pronikavá, dům zvýšen na dvojposchodový.

Hodnotným přínosem pozdního baroku je úprava průčelí domu č. 267 nad oběma arkádami podloubí. V pozadí tohoto domu vyrostla po r. 1695 na místě sladovny dvojposchodová věžovitá novostavba (č. 301), jež vrcholila raně barokními volutovými štíty.

Intenzivně se v rámci bloku odvíjela i architektonická činnost období klasicismu, při přestavbách v letech 1805—1808 a 1833 vtiskla tvář domu č. 260, který byl po 80 let (1753—1833) sídlem zastavárny.

Velkolepé je raně klasicistní hlavní průčelí domu č. 262 z posledního desetiletí 18. věku, přisuzované E. Pochem Ignáci Palliardimu (Prahou krok za krokem, 53).

Sousední objekt č. 263 má jak do náměstí, tak i do Tržiště klasicistní fasádu již zcela rozdílného charakteru. Je zbavena sebemenších stop baroka. Svědčí o velké přestavbě domu v r. 1813 podle plánů stavitele Karla Poláka a hraběcího choťkovského architekta Jana Filipa Joendla. Oba jsou na plánech podepsáni, ukazuje to rozlišení funkce architekta a stavitele (AMP Stará spisovna D 2/231 perioda 1812—16).

Přestavba se pronikavě dotkla celého domu. Zejména 1. i 2. poschodí hlavní budovy byla vyzdvížena zcela nově. Celkový ráz objektu je dosud klasicistní.

Těžiště klasicistní proměny bloku leželo v domě č. 265, který koupil r. 1780 známý stavitel Ignác Palliardi s manželkou Barborou a záhy se pustil do jeho radikální přestavby. Ponechal jen menší část starší budovy a přetvořil ji v monumentální dům do ná-

městí tříposchodový s ušlechtilou klasicistní fasádou a mansardovou střechou, převýšenou věžovitým motivem uprostřed dispozice. Rozvržení celého objektu nad přízemkem bylo provedeno převážně nově. Na konci východního křídla v sousedství přední budovy bylo vloženo nové pilířové schodiště. Pozoruhodný je centrální věžovitý útvar navazující nepřímo na řešení jihlavská, o dvě stě let starší. Stavba byla dokončena před rokem 1795, kdy odhadovali dům stavitelé Josef Zika a Karel Schmidt na 15 450 zl. r. (AMP sign. 4677 fol. V 14 p. v., 4682 fol. L 19 p. v.).

Konečně se klasicismus podstatně dotkl i sousedního velkolepého renesančního domu glaubicovského (č. 266). K jeho stavebnímu zlepšení došlo již mezi lety 1781—1786 (AMP sign. 4679 fol. D 1 p. v.). Týkalo se to zřejmě zadní budovy do Tržiště, jež byla tehdy zvýšena o třetí poschodí a dostala nyníjší fasádu dosud barokního charakteru. Teprve r. 1804 se uskutečnila velká přestavba podle plánu Ignáce Palliardiho (AMP Stará spisovna D 2 č. 396 per. 1802—04). Soustředila se na hlavní budovu, kde provedeno zejména nové schodiště a uprostřed dispozice vložen kvůli světlu věžovitý útvar. Nový je i systém zděných podklenutých pavlačí po východní straně dvora. Na samém konci klasicistního období v r. 1849 byl přestavěn dům č. 301.

Rozsáhlou stavební činností v období klasicismu, která měla i své negativní důsledky v nadměrném zahuštění zástavby dvorů, byl vývoj analyzované skupiny domů ukončen. Patří k těm několika málo významným historickým, architektonickým souborům v Praze, které nebyly vůbec podstatně upravovány v průběhu posledního století. Takřka zcela tu chybí nesourodé, škodlivé, ryze utilitárně zaměřené zásahy novějších adaptací a přestaveb. Architektonický život usnul v 1. polovině 19. století a více se neprobudil. Tato podivuhodná okolnost zvyšuje současně naši zodpovědnost za památkově i architektonicky optimální regeneraci bloku.